

źródła monastyczne

71

źródła monastyczne

71

Redaktorzy serii: Michał T. Gronowski OSB
Szymon Hiżycki OSB

nowożytność

1

**Pisma błogosławionego Pawła Giustinianiego
pod redakcją Eremitów Kamedułów Góry Koronnej, 1**

Książka wydana z inicjatywy Kongregacji Eremitów
Kamedułów Góry Koronnej:

Erem Srebrnej Góry, Aleja Konarowa 1
30-248 Kraków
tel. 0048 12 429 76 10

Erem Pięciu Męczenników, Bieniszew-Klasztor 1
62-530 Kazimierz Biskupi
tel. 0048 63 241 15 00

Rada naukowa:

Marek Derwich
Dariusz Kasprzak OFMCap.
Przemysław Nehring
Krzysztof Ożóg
ks. Marek Starowieyski
Ewa Wipszycka
Rafał Zarzeczny SJ

BL. PAWEŁ GIUSTINIANI

DISMA

tom 1

DOCHWAŁA
ŻYCIA EREMICKIEGO

Przekład:

EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ
JACEK PARTYKA

Redakcja naukowa:

JACEK PARTYKA

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Podstawa przekładu:

Scritti del beato Paolo Giustiniani, wyd. EREMITI CAMALDOLESI DI MONTE-CORONA, 1: *Elogio della vita eremitica*, Frascati 2005.

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Redakcja:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

ELŻBIETA WIATER

Korekta:

ALDONA IBEK

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 141/2014, Tyniec, dnia 18.12.2014
Konrad Małys OSB, przeor administrator

Wydanie I: 2015

ISBN 978-83-7354-554-0

ISSN 1230-6711

© Copyright for Polish translation by Kongregacja Eremitów
Kamedułów Góry Koronnej

© Copyright for Polish translation by Jacek Partyka

© Copyright for this edition by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa (<i>Matteo Cryptoferritis</i>)	9
Wykaz skrótów	17
Błogosławiony Paweł Giustiniani informacje biograficzne.....	19
Nota redakcyjna do wydania włoskiego	25

Reguła życia eremickiego

Nota wydawnicza	28
Wprowadzenie (<i>Louis-Albert Lassus OP</i>)	29
Wstęp: Pochwała życia eremickiego	37
Trzy rodzaje eremitów	41
Narzędzia życia eremickiego	49
Trzy śluby zakonne i profesja <i>Reguły</i>	59
Ubóstwo.....	63
Czystość	69
Posłuszeństwo.....	73
Pokora.....	79
Samotność i położenie eremu	81
Normy przyjmowania braci do eremu	89
Czytanie, rozmyślanie i modlitwa	93
Studium i duchowe konferencje	97
Dyskrecja i troska o słabych, wyczerpanych pracą, starców i chorych.....	101
Milczenie i powściągliwość w mowie	105
Praca ręczna.....	113
Unikanie próżnowania i tracenia czasu oraz pozyskiwanie dobra spokoju i stabilności.....	119
Przymioty przeora	125
Nie ma tutaj zawartej całej obserwacji życia zakonnego	133

Traktat o posłuszeństwie

Nota wydawnicza	148
Wprowadzenie (<i>Lanfranco Longhi EC</i>).....	151
Prolog: Dwanaście stopni posłuszeństwa.....	163
Rozdział I: Stopnie drabiny	171
Rozdział II: Podstawa i fundament drabiny	175
Rozdział III: Cztery narożniki podstawy	177
Rozdział IV: Cztery boki podstawy.....	181
Rozdział V: Gdzie opiera się górna część drabiny	185
Rozdział VI: Pierwszy stopień.....	191
Rozdział VII: Drugi stopień.....	201
Rozdział VIII: Trzeci stopień	207
Rozdział IX: Czwarty stopień	215
Rozdział X: Piąty stopień.....	225
Rozdział XI: Szósty stopień.....	237
Rozdział XII: Osiem rodzajów wymówek stosowanych przez niedoskonałych [mnichów].....	247
Rozdział XIII: Siódmy stopień.....	265
Rozdział XIV: Ósmy stopień	273
Rozdział XV: Dziewiąty stopień	279
Rozdział XVI: Dziesiąty stopień	287
Rozdział XVII: Jedenasty stopień.....	299
Rozdział XVIII: Kompendium jedenastu stopni	305
Rozdział XIX: Dwunasty stopień.....	309
Rozdział XX: Dwanaście intencji posłuszeństwa	311
Rozdział XXI: Trzy rodzaje posłuszeństwa.....	315
Rozdział XII: Jezus Chrystus przykładem doskonałego posłuszeństwa	323

List do Franciszka Boniego

Nota wydawnicza	334
Wprowadzenie (<i>Lanfranco Longhi EC</i>).....	335
1. Obrona pewnego wyboru.....	335
2. Kim był Wincenty Quirini?.....	342
List do Franciszka Boniego o możliwości bezpośredniego przejścia ze świata do życia w eremie	349

List do eremity Leonarda

Nota wydawnicza	382
Wprowadzenie (<i>Aldo Visentin</i>)	383
List do ojca Leonarda o wytrwałości w życiu eremickim	387
Każda zmiana miejsca jest podejrzana.....	390
Powody, dla których można doradzić zmianę miejsca	393
Porównanie życia w pustelni z życiem w klasztorze	394
W eremie życie jest bardziej oddane pokucie niż w klasztorze ..	399
Cztery trudności w wytrwaniu w życiu eremickim.....	401
Pierwsza trudność: milczenie	401
Druga trudność: psalterz	402
Trzecia trudność: zimno	404
Czwarta trudność: post.....	405
Ufność w Bogu.....	407
Zakończenie	409

List do mniszki

Nota wydawnicza	412
Wprowadzenie (<i>Winfried Leopold EC</i>).....	413
List do mniszki o życiu w pierwszych eremach Kongregacji Góry Koronnej	417
Indeks biblijny	439
Indeks imion i nazw własnych	443

PRZEDMOWA

Słowo ludzkie, gdy nie jest niepotrzebnym i szkodliwym *flatus vocis*¹, co niestety często ma miejsce, jawi się jako to, czym w istocie jest i powinno być: odblaskiem, udziałem, odbiciem Logos/Verbum/Słowa. On w wypowiedzianym przez człowieka słowie wyraża siebie samego, nie wychodząc poza siebie i pozostając w kenotycznej unii Miłości, „Bóg niewysłowiony, niepojęty, niewidzialny, nieogarniony, zawsze istniejący i zawsze taki sam”².

Czasem „słowo” ludzkie wyływa z milczącej kontemplacji, ponieważ modlący się czuje łagodny przymus, ze względu na miłość do braci, która na różne sposoby do niego apeluje, by chwycić za pióro i pisać. Wtedy słowa nabierają właściwej sobie gęstości i stają się – dla tego, kto je zapisuje, i dla tego, kto je czyta – najwyższym stopniem wtajemniczenia w tę Ciszę, która jest jednym z możliwych nie-imion Boga.

Być może nigdy w ciągu tych pięciu – sześciu tysiącleci ludzkich dziejów, jakie znamy w lepszym lub gorszym

¹ Dosł. „tchnienie/emisja głosu”, termin przypisywany filozofowi Roscelinowi z Compiègne (ok. 1050–ok. 1120), jednemu z czołowych przedstawicieli nominalizmu. Termin ten może oznaczać również pusty dźwięk lub słowo pozbawione znaczenia (przyp. tłum.).

² *Modlitwa przed Sanctus*, [w:] *La divina liturgia del santo nostro padre Giovanni Cristostomo*, Monastero Esarchico di S. Maria di Grottaferrata, Roma 1976, s. 103.

stopniu, gwar plotek i pustych słów, które są smutnym nie-Słowem, nie był tak głośny, jak w dzisiejszych czasach. Obecnie cisza – by nie powiedzieć: Cisza – wśród tak wielu ludzi budzi w niewypowiedziany sposób większy strach niż możliwe konflikty nuklearne i globalne zagrożenie wynikające z zanieczyszczenia środowiska. Te ostatnie obawy mają swoją nazwę i dlatego można je znieść, lepiej lub gorzej, ponieważ dotyczą tego, co jest poza sumieniem. Jeśli Słowo, które jest jedyną Prawdą (*Ego sum via, et veritas, et vita*³), powinno rozbrzmieć w „sercu”, aby ludzkie życie znalazło albo odnalazło na nowo swój sens, to chyba nigdy w mniejszym stopniu niż dzisiaj – w epoce medialnego ujednoczenia umysłów i dusz – starożytne wezwanie św. Augustyna nie spotkało się z mniejszym odzewem: „Noli foras ire, in te ipsum redi: in interiore homine habitat veritas”⁴.

A zatem nigdy bardziej niż dziś nie były potrzebne słowa prawdziwe, które kierują do Prawdy. Tylko w Niej znajduje się zbawienie, objawienie tego *unum necessarium*⁵, na którym może i powinno opierać się życie, zbawienie dzięki skale, która gwarantuje przetrwanie „domu”⁶.

³ J 14,6.

⁴ „Nie idź na zewnątrz, wróć do samego siebie: prawda mieszka we wnętrzu człowieka” (przekł. tłum.); św. AUGUSTYN, *O prawdziwej wierze XXXIX–72*, [w:] TEGOŹ, *Dialogi filozoficzne*, przekł. J. PTA-SZYŃSKI, oprac. W. SEŃKO, Kraków 1999, s. 788.

⁵ Łk 10,42.

⁶ Por. Mt 7,24–27; Ps 127(126),1.

Słowa prawdziwe i prawda słowa pojawiają się tylko tam, gdzie milczenie łączy się z samotnością, sprawiając, że możliwe staje się usłyszenie w swym wnętrzu głosu Mistrza: „Obsculta, o fili, praecepta magistri et inclina aurem cordis tui”⁷. Dobrze o tym wiedział Ojciec mnichów Zachodu, zdobywszy tę naukę w niezapomnianej samotności jaskini Subiaco: i on, który *habitavit secum*⁸, pokonany przez Miłość, której nie można się oprzeć, ponieważ jest nieprzejeżdżalna jak śmierć⁹, wiedział również, że „mnichem jest ten, kto od wszystkich jest oddzielony i zarazem ze wszystkimi złączony”¹⁰.

Pustynia, samotnia to w języku starogreckim *érêmos* i, poprzez starogrecki, w łacinie oraz w wielu językach współczesnych. Ten, kto w niej mieszka – w mieszkaniu, które, będąc ludzkim, z natury nie jest trwałe¹¹ – „eremita”, jest zawsze, jak Izrael, w podróży (jak długo? poprzez jakie etapy?) w stronę Ziemi Obiecanej. Uzbrojony w Dziesięć Przykazań i jednocześnie wystawiony przez nie na próbę, gdyż nie dopuszczają dwuznaczności ani nie pozwalają się wycofać: on sam jest Izraelem i otrzymuje Słowo, którego, ze swojej strony, nie może nie przekazywać¹²

⁷ RB Prolog 1: „Słuchaj, synu, nauk mistrza i nakłoń [ku nim] ucho swego serca”.

⁸ „Mieszkał z samym sobą” (przekł. tłum.).

⁹ Pnp 8,6.

¹⁰ NIL ASCETA [EWAGRIUSZ Z PONTU], *Traktat o modlitwie* 124, [w:] EWAGRIUSZ Z PONTU, *Pisma ascetyczne*, t. 1, przekł. K. BIELAWSKI i in., wstęp i oprac. L. NIEŚCIOR, *ŻrMon* 18, 2007², s. 300.

¹¹ Por. Hbr 13,14.

¹² Por. Dz 4,20.

tym, którzy, tak jak on, postanawiają wyruszyć¹³ na to jedyne warte podejmowania „poszukiwanie”. Eremita to „ubogi kochający współbraci” wskazujący braciom, dłonią drżącą i radosną, hojnego Pana, który podarował mu jedną złotą monetę i ma takie monety dla wszystkich, jeśli o nie poproszą. Ma je dla wszystkich zebrzących, takich jak mnich, a wszyscy są zebrzącymi¹⁴.

Według starożytnych zbiorowość może zostać zbawiona tylko dzięki otwarciu się na Boga pewnych osób, w których odnawia się energia uniwersalna. Monastycyzm to jeden z najpewniejszych środków, by urzeczywistnić to niezbędne dzieło odnowy, które jest środkiem zaradczym na nieuniknione znużenie egzystencjalne, ożywiając ducha wieczności. Mnich bada przestrzenie wewnętrzne, tworzy ich mapę dla pozostałych i może być dla nich przewodnikiem; to mędrzec albo szaleniec Boży, który samą swą obecnością sprawia, że rodzi się nowa siła¹⁵.

Wydaje się, że współczesna cywilizacja, oparta na technologii, potrzebuje tego w sposób absolutnie niezbędny¹⁶.

¹³ Por. Rdz 12,1.

¹⁴ Por. SYMEON NOWY TEOLOG, *Katecheza XXXIV*, [w:] SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGIE, *Catéchèses III*, wstęp i oprac. B. KRIVOCHEINE, przekł. J. PARAMELLE, SCh 113, 1965.

¹⁵ O. CLÉMENT, *I volti dello Spirito*, red. R. LARINI, przekł. L. MARINO, Magnano 2004, s. 183.

¹⁶ Tamże.

Jeśli dzisiejszy świat chce zyskać zbawienie, powinien na nowo odnaleźć Pokarm, który żywi i którym nigdy nie jest się nasyconym; który „jest zawsze spożywany i który nigdy się nie kończy”¹⁷, ponieważ nasycenie jest zawsze poza nami – to nieskończony Świat Poza Nami. A jednak wydaje się, że tak wiele współczesnych mężczyzn i kobiet nie dostrzega już tej obiektywnej, życiowej potrzeby i uważają, że chcą odrzucić ten Pokarm, „podobni [...] do dziecka/które umiera z głodu, a jednak odtrąca pierś mamki”¹⁸. Ale pod tą pozorną wrogością, czy też – gorzej – obojętnością, ukrywa się podświadome pragnienie, które może być rozbudzone, wydobyte na światło dzienne i zaspokojone.

Publikowanie we współczesnej nam epoce, choćby w przystępnej postaci, wyboru pism eremity tak przejrystego i doskonałego, jakim był bł. Paweł (1476–1528), to świadome wyzwanie rzucone światu z ufnością i w nadziei, która nie zawodzi¹⁹; w „szaleństwie” człowieka, który wie, że głupstwo u Boga jest mądrzejsze od zwodniczej mądrości ludzi²⁰.

Ten, kto wśród współczesnego zamętu szuka drogi, żeby wrócić do swojej izdebki²¹, bez czego nie można spotkać żywej Prawdy, podejmie to wyzwanie. Erem może

¹⁷ *Modlitwa podczas fractio panis*, [w:] *La divina liturgia del santo nostro padre Giovanni Cristostomo*, s. 120.

¹⁸ DANTE ALIGHIERI, *Raj* XXX, 140–141 (przekł. tłum.).

¹⁹ Por. Rz 5,5.

²⁰ Por. 1 Kor 1,25.

²¹ Mt 6,6.

stanowić konkretną metaforę dla tak wielu spośród nas, którzy na pustkowiu terażniejszości chcieliby zyskać pomoc, żeby żyć w „wewnętrznym klasztorze” przesyconym pragnieniem Boga. Dla innych, bez wątpienia mniej licznych, ale „powołanych” w szczególny sposób, teksty zawarte w tej książce mogą służyć jako przewodnik do tego, by w dosłowny sposób znaleźć drogę do eremu: „O beata solitudo, o sola beatitudo!”²².

Ponad sześćdziesiąt lat temu, pisząc wprowadzenie do editio princeps, jak dotychczas jedynej, *Secretum meum mihi*, najbardziej mistycznego dzieła bł. Pawła, A. Stolz musiał stwierdzić: „To prawda, bł. Paweł Giustiniani nie jest jeszcze zbyt znanym pisarzem ascetycznym; jest tak jednak wyłącznie na skutek tego, iż jego teksty w dużej mierze pozostają do tej pory niewydane”²³.

Od tego czasu jednak zrobiono wiele, żeby umożliwić lepsze poznanie tego wielkiego weneckiego mistrza duchowego, odnowiciela kamedulskiego eremityzmu²⁴.

²² „O błogosławiona samotności, o jedyne błogosławieństwo!”.

²³ A. STOLZ, *Wprowadzenie*, [w:] BŁ. P. GIUSTINIANI, *Secretum meum mihi o dell'amore di Dio. Ragionamenti sei*, Frascati 1941, s. 15.

²⁴ Prof. Eugenio Massa przeprowadził szerokie badania rękopiśmiennych przekazów dzieł bł. Pawła i część z nich wydał w wersji krytycznej: I: *I manoscritti originali del beato Paolo Giustiniani custoditi nell'Eremo di Frascati. Descrizione analitica e indici con ricerche sui codici Avellanesi di san Pier Damiani*, Roma 1967; II: BEATO PAOLO GIUSTINIANI, *I primi trattati dell'amore di Dio*, red. E. MASSA, Roma 1974; zapowiedziano publikację tomu III. Ogólne opracowania na temat bł. Pawła zob.: J. LECLERCQ, *Humanista-Eremita. Błogosławiony Paweł Giustiniani*, przekł. E. BUSZEWICZ, Kraków 2014 [w dodatku do tego wydania zestawiono najważniejszą literaturę odnoszącą

W niniejszej książce znajdują się najważniejsze teksty bł. Pawła, oddane w współczesnym i przystępnym języku, którymi niemal od pięciuset lat żywi się tradycja eremicka, która za wzorem bł. Pawła podąża za przykładem św. Romualda i św. Benedykta. Oby każdy, kto po nie sięgnie i z miłością skłoni nad nimi głowę, mógł w ciszy eremu własnej duszy usłyszeć „the still unspeaking and unspoken Word” – „słowo jeszcze niemówiące i niewymówione”²⁵.

19 czerwca 2005
w uroczystość św. Romualda

Matteo Cryptoferritis
mnich

się do Giustinianiego]; TENŻE, *Sam na sam z Bogiem. Życie pustelnicze na podstawie doktryny bł. Pawła Giustinianiego*, przekł. E. BUSZEWICZ, Kraków 2014; A. VISENTIN, *Paolo Giustiniani eremita. Biografia*, Rua Padova 1987; *Il beato Paolo Giustiniani. Breve profilo storico e spirituale del fondatore della Congregazione degli Eremiti Camaldolesi di Monte Corona*, „Vita monastica” 51/205 (1997), s. 55–79.

²⁵ T.S. ELIOT, *Ariel Poems. A Song for Simeon* 22, [w:] TEGOŻ, *Poesie*, red. R. SANESI, Milano 1971, s. 280–281; tekst polski za: T.S. ELIOT, *Wybór poezji*, przekł. K. BOCZKOWSKI, BN 230 (seria II), s. 202.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AC *Annales Camaldulenses ordinis sancti Benedicti*, wyd. JOHANNES BENEDICTUS MITTARELLI ET D. ANSELMUS COSTADONI, t. I–IX, Venetiis 1755–1773.
- ASCM Archivio storico della Congregazione Camaldolese di Monte Corona (przy Eremie Tuskułańskim we Frascati).
- BN Biblioteka Narodowa, Wrocław 1919–
- CC *Consuetudo Camaldulensis. Rodulphi Constitutiones. Liber Eremitice Regule*, wyd. kryt., przekł., red. P. LICCIARDELLO, Firenze 2004.
- CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vienna 1866– (przedruk: Johnson Reprint Corporation, New York–London 1960–1972).
- Ep.* *Epistola, epistolae*, listy
- LECLERCQ, HE J. LECLERCQ, *Humanista-eremita. Błogosławiony Paweł Giustiniani (1476–1528)*, przekł. E. BUSZEWICZ, Kraków 2014.
- MASSA E. MASSA, *I manoscritti originali del beato Paolo Giustiniani custoditi nell'eremo di Frascati*, Roma 1967.
- MGH Monumenta Germaniae Historica, Hannover–Leipzig–Berlin 1826.
- NBA *Nuova Biblioteca Agostiniana. Opere di S. Agostino*, red. ZBIOROWA, wyd. bilingwiczne, Roma 1965–

- OGM *Opere di Gregorio Magno*, red. ZBIOROWA, wyd. biblingwiczne, Roma 1992–
- OPD *Opere di Pier Damiani*, red. ZBIOROWA, wyd. biligwinczne, Roma 2000–
- OSB *Opere di San Bernardo*, red. F. GASTALDELLI, wyd. bilingwiczne, Milano 1984.
- PL Patrologiae cursus completus. Series Latina, wyd. J.–P. MIGNE, Parisiis 1878–1890 (1844–1864).
- PSP Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, Warszawa 1969–
- RB św. BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, przekł. A. ŚWIDERKÓWNA, Kraków 2010⁵.
- SCh Sources Chrétiennes, Paris 1941–
- Wulg. Wulgata
- ŻMT Źródła Myśli Teologicznej, Kraków 1996–
- ŻrMon Źródła Monastyczne, Kraków-Tyniec 1993–

BŁOGOSŁAWIONY PAWEŁ GIUSTINIANI

INFORMACJE BIOGRAFICZNE

- 1476 15 czerwca: w Wenecji, w rodzinie patrycjusza Franciszka Giustinianiego i Paoli Malpieri, przychodzi na świat ich ostatni syn, otrzymuje imię Tomasz.
- 1493 Tomasz przenosi się do Padwy, gdzie studiuje filozofię i teologię. Nawiązuje przyjaźń między innymi z Wincentym Quirinim i Mikołajem Tiepolo.
- 1504 Długa choroba zmusza go do rekonwalescencji w górach i sprawia, że Tomasz przenosi swoje zainteresowania z filozofii i teologii scholastycznej na badanie tekstów biblijnych i patrystycznych.
- 1505 Pod koniec roku powraca do Wenecji.
- 1506 W czerwcu udaje się do swojej posiadłości na wyspie Murano, gdzie, w czasie wakacji, pisze *Cogitationes quotidianae de amore Dei*.
- 1507 Składa prywatny ślub czystości i przygotowuje się do pielgrzymki do Ziemi Świętej.
4 czerwca: wyrusza do Ziemi Świętej.
30 lipca: wjeżdża do Jerozolimy.
Pod koniec roku wraca do Wenecji.
- 1508 Odnawia kontakty z dawnymi przyjaciółmi (są to: Wincenty Quirini, Gaspare Contarini, Giovanni Battista Cipelli nazywany Egnazio, Mikołaj Tiepolo, Paolo Canal i inni), zostaje duchowym animatorem tej grupy. Odwiedza kamedułów (cenobitów) w klasztorze św. Michała na wyspie Murano.

- 1509 Wraz z przyjaciółmi dojrzewa do decyzji, by poświęcić się życiu religijnemu jednak bez składania ślubów. W końcu proszą, bez sukcesu, o przyjęcie ich jako oblatów do opactwa benedyktyńskiego w Praglia.
- 1510 1 czerwca: wyjeżdża, by zapoznać się z klasztorem w Camaldoli.
4 lipca: dociera do eremu w Camaldoli.
6 sierpnia: opuszcza Camaldoli, z zamiarem powrotu. Pojmuje konieczność całkowitego oddania się w życiu monastycznemu.
6 grudnia: wyjeżdża, aby wstąpić do Świętego Eremu w Camaldoli.
25 grudnia: przywdziewa habit kamedulski jako br. Paweł.
- 1511 Odbywa roczny nowicjat.
Jesienią do eremu przyjeżdżają jego przyjaciele, Wincenty Quirini i Sebastian Zorzi, którzy wstępują do zakonu. Quirini przyjmuje imię Piotr. Po pewnym czasie, by usprawiedliwić ich wstąpienie do eremu bez wcześniejszej próby w cenobium, Giustiniani pisze *List do Franciszka Boniego*.
- 1512 8 sierpnia: składa śluby zakonne razem z Quirinim i Zorzim.
- 1513 Brat Paweł i br. Piotr zostają przez Leona X wyznaczeni na definitorów na kapitułę generalną kamedułów, która debatuje nad reformą zakonu. Kapituła odbywa się we Florencji.
Jesienią pisze *Libellus ad Leonem X* na temat reformy Kościoła oraz *Traktat o postuszeństwie*.
- 1514 23 września: w Rzymie, na jego rękach, umiera br. Piotr Quirini.

- 1515 9 czerwca: otrzymuje indult od papieża Leona X, pozwalający mu opuścić Camaldoli i szerzyć koncepcję eremityzmu św. Romualda, ale na razie z niego nie korzysta.
- 1516 Podczas czterdziestodniowej rekluzji pisze *Regulę życia eremickiego*.
We wrześniu odwiedza grób św. Romualda w Fabiano i erem Grot w Massaccio (Cupramontana), który nieco wcześniej stał się własnością Camaldoli.
- 1518 W czasie Bożego Narodzenia zostaje wyświęcony na kapłana.
- 1519 28 lipca: zostaje wybrany na majora eremu.
- 1520 Latem wraz z innymi ważnymi tekstami monastycznymi ukazuje się drukiem *Reguła życia eremickiego*, poszerzona i zaaprobowana przez wspólnotę Świętego Eremita.
20 września: br. Paweł wyjeżdża z Camaldoli. W drodze zatrzymuje się w La Verna, w La Fratta (Umbertide), w Gubbio i u Św. Hieronima w Pascelupo, ostatecznie z kilkoma towarzyszami osiada w eremie w Grotach w Massaccio.
W Gubbio eremita Tomasz przekonuje go, by nie jechał do Indii Zachodnich, ale by zajął się eremitami w Italii. W Gubbio spotyka także kanonika Galeazza Gabriello, również ogarniętego wielkim pragnieniem życia eremickiego.
- 1521 11 stycznia: eremici ze Świętego Eremita w Camaldoli oddają br. Pawłowi erem w Grotach. W dniu 8 kwietnia papież Leon X daje mu erem w Św. Hieronima w Pascelupo.
Ojciec Dezyderiusz, benedyktyn z Monte Cassino, oddaje bł. Pawłowi i jego towarzyszom erem Św. Benedykta na górze Ancona (Monte Conero).

- 1522 Maj: w wyniku oszczerstw, przebywa w więzieniu przez 16 dni, najpierw w publicznym w Maceracie, następnie w konwencie franciszkanów w tym mieście.
29 czerwca: zgromadzenie w Camaldoli definitywnie oddaje erem w Grotach.
2 lipca: w eremie w Grotach br. Paweł, na mocy indultu papieskiego z roku 1515, zakłada habit kamedulski swoim czterem pierwszym uczniom.
- 1523 23 grudnia: najwyższe władze zakonu kamedułów, zgromadzone w klasztorze San Biagio w Fabiano, oficjalnie uznają eremitów br. Pawła, pod nazwą „Zgromadzenie Eremitów Świętego Romualda”; przyjmują do zakonu nową instytucję i jednocześnie udzielają jej szerokiej autonomii.
- 1524 Styczeń: odbywa się pierwsza Kapituła Generalna nowego Zgromadzenia, w pustelni św. Benedykta na Monte Conero.
Brat Paweł zostaje wybrany ojcem majorem. Zostają zatwierdzone nowe Konstytucje, a mianowicie *Regula over institutione eremitica*.
17 marca: Klemens VII przyznaje Zgromadzeniu Eremitów św. Romualda dobra kościelne, które dotychczas posiadał Galeazzo Gabrielli. Ta donacja to ekonomiczna podstawa dalszego rozwoju Zgromadzenia.
Od 28 lipca do 2 sierpnia odbywa się druga kapituła generalna, w eremie św. Hieronima w Pascelupo. Brat Paweł zostaje ponownie obrany majorem.
1 sierpnia: Galeazzo Gabrielli przywdziewa habit zakonny i przybiera imię Piotra z Fano.
7 sierpnia: podczas celebracji Mszy św. u Św. Hieronima br. Paweł doświadcza doniosłego przeżycia mistycznego, które potwierdził i nad którym rozmyślał w swoim traktacie zatytułowanym *Secretum meum mihi*.

- 1525 Odbywa się trzecia kapituła generalna, w eremie św. Leonarda na Monti Sibillini. Brat Paweł publicznie wyrzeka się różnych przywilejów, jakich udzieliła mu Stolica Apostolska.
Latem odwiedza Camaldoli, żeby bronić spraw eremitów Świętego Eremitu. To samo dzieje się dwa lata później.
- 1526 Od lutego do kwietnia, w eremach w Grotach i Św. Hieronima, br. Paweł przyjmuje braci Tenaglia, założycieli kapucynów.
- 1527 6 maja: przebywa w Rzymie wraz z Kajetanem z Thieny podczas *sacco di Roma* (złupienia Rzymu), z trudem uchodzi śmierci.
- 1528 Około połowy czerwca odwiedza Klemensa VII w Viterbo.
W tych dniach pojawiają się u niego objawy zarazy, które zagrażają jego życiu. Odzyskawszy nieco sił, wyrusza w podróż na górę Soracte, gdzie wznosi się starożytny erem św. Sylwestra, który nieco wcześniej br. Paweł otrzymał w darze od biskupa Verony, Giovanniego Matei Giberti. Po tym, jak dociera na miejsce, jego stan się pogarsza.
28 czerwca: umiera w tym eremie i tam zostaje pochowany.
Jego duchowi synowie zawsze czcili jego pamięć obdarzając go przydomkiem „błogosławiony”.

NOTA REDAKCYJNA DO WYDANIA WŁOSKIEGO

Dzieła błogosławionego Pawła Giustinianiego zawarte w tym tomie zostały napisane w języku łacińskim albo włoskim używanym w czasach autora, przez co zasadniczo się różni od współczesnego języka włoskiego i, w tym konkretnym przypadku, jest jeszcze dodatkowo skomplikowany ze względu na użycie uczonych terminów łacińskich oraz dialektyzmów z Wenecji. Dzieła w języku łacińskim zostały przetłumaczone bezpośrednio z łaciny; jeśli chodzi o dzieła w języku włoskim, przedstawiamy tutaj ich wierną adaptację do współczesnego języka; nie narusza to w niczym ich istoty, jednocześnie czyniąc je dostępnymi dla czytelników nie-specjalistów, którzy mogą nie być obeznani z językiem włoskim sprzed pięciuset lat¹.

¹ W niniejszym tomie wykorzystano przekłady pism Pawła Giustinianiego wykonane przez eremitów kamedułów Kongregacji Góry Koronnej. W przeważającej mierze ich autor/autorzy pozostają anonimowi; nawet jeśli domyślamy się ich tożsamości, postanowiliśmy jej nie ujawniać, aby uszanować ich wybór oraz ich ucieczkę od świata. Od podstaw przełożony został *Traktat o posłuszeństwie*, natomiast w przypadku pozostałych tekstów zawartych w tym tomie starano się przede wszystkim wyzyskać wykonane wcześniej przekłady, poddając je koniecznej adiustacji, aby zachować ich swoiste piękno, oryginalność i warstwę językową. Podstawą przekładu i adiustacji było *Elogio della vita eremitica*, t. 1, Frascati 2005 (przyp. tłum.).

Osobny punkt należy poświęcić źródłom cytowanym przez bł. Pawła. Gdy zwrócił się ku życiu zakonnemu, niejednokrotnie nie miał dostępu do dzieł, które cytował w swoich pismach. Z tego powodu odwołania, jakie robi, bardzo często oddają jedynie sens oryginału albo opierają się na jego pamięci i przez to stają się dość ogólne, nieprecyzyjne i pełne odstępstw. Ponadto w przypadku klasyków łacińskich albo Ojców Kościoła czasem cytuje na podstawie włoskich przekładów a nie z tekstów oryginalnych, wprawiając współczesnych filologów w zakłopotanie. Pomimo tych ograniczeń nigdy nie sprzeniewierza się tekstowi pod względem zawartości. Należy ponadto podziwiać niebywałą pamięć, jaką był obdarzony, oraz szeroką erudycję, którą nabył przez lata edukacji w życiu świeckim i w eremie².

² Bł. Paweł Giustiniani często cytuje Pismo Święte, komentarze do Pisma, teksty Ojców, dzieła filozoficzne, moralne, literackie. Porównanie z tekstami oryginalnymi wykazuje, że istotnie jego cytaty często przekazują tylko ducha oryginału, a nie rzeczywiście zawarte tam słowa. Dlatego postanowiono, by tłumaczyć je na język polski w takiej postaci, w jakiej pamiętał je Giustiniani, żeby precyzyjnie ukazać jego myśl/ideę/wątek, co nie byłoby możliwe w przypadku wykorzystania istniejących polskich przekładów. Dla wygody czytelnika podano jednak odsyłacze do wydań bądź dostępnych przekładów przytaczanych przez Giustinianiego dzieł (przyp. tłum.).

**REGUŁA
ŻYCIA EREMICKIEGO**

NOTA WYDAWNICZA

Rękopis oryginalny: kodeks tuskulański F A 38–148v., 1516¹. Przedruk następującego wydania: BEATO PAOLO GIUSTINIANI, *Regola della vita eremitica*. Wybór rozdziałów z wydania z roku 1516, przekład: ks. ALDO VISENTIN, wstęp o. LOUIS-ALBERT LASSUS OP, Eremo di Monte Rua 1984, przedruk w roku 1996 przez Abbazia S. Benedetto di Seregno w serii Orizzonti monastici, 12. Zawiera przekład *Wstępu* (Prologo) i 17 najbardziej znaczących rozdziałów spośród 53, z których składa się *Eremiticae Vitae Regula*. Pełny tekst został oddany do druku w postaci 57 rozdziałów w 1520 r. w Fontebuono, „imprimente Bartholomaeo de Zannetis Brixiensi”². Te same rozdziały, których wyboru dokonał Aldo Visentin, zostały wydane we francuskim przekładzie: BIENHEUREUX PAUL GIUSTINIANI, *Livre de vie des solitaires et des reclus*, introduction, traduction et notes par L.-A. LASSUS OP, „Lettre de Ligugé” 253/3 (1990), s. 6–59.

¹ Por. MASSA I, s. 209–204, przyp. 4.

² „Drukowane przez Bartłomieja Zannettiego z Brescii”. Bartolomeo Zanetti (ok. 1487–po 1550) – włoski drukarz, który działał w Fontebuono (Camaldoli), we Florencji, w Rzymie i w Wenecji (przyp. tłum.).

o. Louis-Albert Lassus OP

WPROWADZENIE

Reguła życia eremickiego, napisana przez bł. Pawła Giustinianiego podczas czterdziestodniowej rekluzji, jest owocem bolesnego porodu. Już od sześciu lat br. Paweł przebywa w świętym eremie Camaldoli, bardziej zadowolony, niż można by to w jakikolwiek sposób wyrazić. Odnalazł tu prawdziwie upragnioną samotnię, do której od tak dawna tęsknił. Widzi właśnie, co może być życiem dla Boga i z samym Bogiem.

Rodzina eremicka jest pełna gorliwości i względnie liczna: dwudziestu eremitów i konwersów. Nadaje jej ton rekluz: bł. Michał Pini, którego świętość promieniuje i oświeca życie braci. Jednakże bardzo szybko br. Paweł, który jest spostrzegawczy i zawsze żąda poznania całej prawdy, zdaje sobie sprawę z sytuacji, w jakiej w jego czasie znajduje się wspólnota. I nie tylko on jeden.

Przewaga cenobitów w zakonie kamedulskim i zgubny wpływ niektórych doradców przeora generalnego Piotra Delfino, człowieka Bożego, ale bardzo słabego, sprawiają, że wcześniej czy później pojawi się zagrożenie dla wolności i pokoju w eremie, co do którego św. Romuald chciał, aby był całkowicie oddany jedynie Bogu.

Muszę przyznać – pisze więc Giustiniani – że sam erem zdecydowanie potrzebuje reformy. Erem, którego sama nazwa wyraża [...] dogłębną samotność, staje się w efekcie placem, rynkiem, jarmarkiem, najbardziej uczęszczanym i zgiełkliwym domem w mieście. Nie mówiąc już o administracji dóbr: są one marnowane, rozgrabiane....

Brat Paweł i jego współbracia eremici pragną więc przywrócić świętej pustelni pokój i duchowy prestiż, jakim cieszyła się w pierwszym stuleciu życia kamedulskiego. Kapituła generalna z 1513 r. zobowiązuje właśnie jego oraz jego przyjaciela, Piotra Quirini, również wspaniałego eremity i entuzjastę pustyni, do stworzenia zbioru normatywnych tekstów tradycji kamedulskiej. Giustiniani zabiera się do pracy, ale postanawia na nowo przemyśleć te teksty w świetle ideału eremickiego, zgodnie z którym żyłoby Camaldoli. Studiuje Ojców Pustyni, jak to czynił św. Romuald, konstytucje bł. Rudolfa, czwartego przeora eremu (1080), konstytucje bł. Marcina (1253) i bł. Gerarda (1278). Wiele rozmyśla nad *Regułą życia eremickiego* (*Regola di vita eremitica*) napisaną przez św. Piotra Damianiego, która w tak znaczący sposób kształtowała pierwsze pokolenia kamedulskie.

Owoce cierpliwych poszukiwań i zapału będzie właśnie *Reguła życia eremickiego* z 1516 r., uzupełniona w 1518 r. *Konstytucjami rekluzów*. Rozszerzona, w niektórych miejscach objaśniona i ostatecznie zatwierdzona, zostaje wydrukowana w 1520 r. w oficynie w Fontebuono przez drukarza Bartłomieja Zanettiego z Brescii.

Dobrze wyraża prawdziwie Romualdową tradycję eremicką i monastyczny geniusz jej twórcy. Przy lekturze jej tekstu bez wątpienia najbardziej uderza wielość szczegółów odnoszących się do konkretności egzystencji eremity. Nie jest to jednak jedynie kodeks „przepisów”, gdyż w istocie ożywia ją i do głębi przenika prawdziwy duch Ewangelii. Błogosławiony Paweł jest rozmiłowany w Chrystusie i w jego Ewangelii. Takie słowo polecenia pragnie on dać każdemu eremicie: jest tylko jedna Reguła Reguł – Jezus Chrystus. „Jeżeli więc chcemy osiągnąć styl życia zakonnego, patrzmy na Ewangelię, na naukę Pana. Wprowadzajmy ją w czyn i naśladowmy Jego przykład. W ten sposób dojdziemy do szczytu doskonałości wszystkich cnót”.

To stałe odniesienie do Jezusa Chrystusa wyciska na regule pieczęć absolutnej miłości Boga i bliźniego. Jeśli, na przykład, zajrzemy do ostatniego rozdziału reguły, będziemy mieć wrażenie, że ciągle słyszymy: „Kochaj i rób, co chcesz” św. Augustyna. „Z tego źródła Bożej miłości wypływają wszystkie strumienie świętego i zakonnego życia. Przez to nawodniona przez nie dusza rodzi nie tylko kwiaty, ale i doskonałe owoce wszelkich cnót”.

Brat Paweł łączy w jedno, przedziwne „compendium” wezwania Jezusa do prawdy, czystości serca i miłości, która nie zadowala się tylko słowami. Ten absolut ewangeliczny objawia mu się w wymogach życia samotnego. Być eremitą to poślubić w prawdzie milczącą samotność eremu, tego „umiłowanego miejsca błogosławionej samotności”, a raczej poślubić samotność celi, miejsca Bożego, dla którego br. Paweł nie kryje czci i entuzjazmu.

„Przebywaj w swojej celi”: to polecenie dawnych Ojców i, według świadectwa bł. Rudolfa, również nakaz św. Romualda. Zostawił go pierwszym pięciu braciom w Camaldoli, gdy odchodził, aby umrzeć samotnie w Val di Castro.

We wszystkich rozdziałach *Reguły*, a szczególnie w opisie „drogi samotności”, bł. Paweł mówi o celi w kontekście zaproszenia i nakłaniania człowieka szukającego Boga do umiłowania tego miejsca, gdzie spojrzenie się oczyszcza, serce pogłębia i otwiera całkowicie na Boga, gdzie człowiek odrywając się od olbrzymiej różnorodności spraw, odnajduje swą jedność i skupiony zwraca się ku Jedyńemu Koniecznemu.

Nie ma wątpliwości, eremita dąży do tego, by stać się „hezychastą” – człowiekiem kontemplującym, wewnętrznym. Giustiniani często mówi, że taka jest właśnie jego rola i jego posługa w Kościele. Nie dziwimy się więc, że żąda od przeora eremu, by dbał o to, żeby nic nie zamąciło pokoju miejsca, co więcej – żeby nic nie przeszkadzało eremicie długo pozostawać w celi w milczeniu, z uwagą zwróconą na sprawy Boże.

Z tego poszanowania samotności, milczenia i słowa wypływają ponadto dwie fundamentalne postawy eremity, które mają szczególne znaczenie dla wejścia do radości Bożych: pokora i ubóstwo serca. Cela eremity, jak pustynia podczas wyjścia Izraelitów z Egiptu, jest zaiste miejscem uprzywilejowanym, gdzie otrzymuje się, jako szczególną łaskę, możliwość poznania własnej nędzy i własnych ograniczeń.

Dlatego nie oburzajmy się, czytając rozdziały poświęcone pokorze i posłuszeństwu, z powodu praktycznych rozporządzeń br. Pawła dotyczących postawy eremity w odniesieniu do Boga, przełożonych, braci, gości. Nie chodzi o mniej lub bardziej sformalizowane „dobre maniere”, ale o logiczną konsekwencję poznania samego siebie w świetle płynącym z poznania Boga.

Ubóstwo jest w oczach Giustinianiego miłością wolności, tej „czystości eremickiej”, która odpowiada „dziewiczości” kartuzjańskiej, a która jest właściwa tym, którzy są ożywieni „niewymownym pragnieniem niebieskiego Jeruzalem”. Dla br. Pawła eremita, choć niewątpliwie związany z celą i eremem, jest nomadą Bożym, pielgrzymem, który nie ma gdzie złożyć głowy na tym świecie.

Dlatego *Reguła* wymaga odosobnienia, czystości, posłuszeństwa, jak też i pracy ręcznej, która oczywiście zachowuje swoją wartość środka i wiąże z najprostszymi ziemskimi wartościami, przekładając w codzienne, zwykłe gesty współzależność w miłości, jaka istnieje pomiędzy braćmi-eremitami.

Warto jeszcze zauważyć, że br. Paweł, włączając się w całą tradycję monastyczną, przywiązuje wielkie znaczenie do świętej lektury i badania rzeczy Bożych, jako do wsparcia i źródła duchowego pokarmu dla modlitwy liturgicznej i osobistej, która powinna zmierzać do tego, by stać się ustawiczną.

Warto uważnie przeczytać dwa rozdziały poświęcone właśnie „lekturze, medytacji i modlitwie” oraz „studium i konferencjom”, aby zrozumieć, że życie samotne może się rozwijać tylko w oparciu o skałę nauki i miłosiernego

wsluchiwania się w Słowo Boże. „Całkowita uległość”, którą, idąc śladami Ojców, Giustiniani poleca eremicie, nie jest oczywiście próżnowaniem, zaprzysięgłym nieprzyjacielem duszy, ale „uległością najbardziej czynną”, całkowicie zwróconą ku Bogu, chociaż nie powinno się zaniedbywać określonych zajęć fizycznych.

Cóż więc eremita może robić w celi, jeśli nie czytać, nie studiować, nie medytować, nie odmawiać Psalmów, nie rozmawiać z Bogiem? Można tu rozpoznać odniesienie do *Drabiny mnichów* Guigo Kartuza³. Tylko ta gotowość pozwala szukającemu Boga odnaleźć Go.

Brat Paweł był bez wątpienia wybitnym humanistą, który kochał książki, „jak kocha się żonę”, ale nie wyobrażamy sobie, że poprzez *Regułę* chce narzucić swoje gusta literackie całemu zakonowi. Wie tylko, że „bez tych rzeczy – lektury, medytacji, modlitwy – wytrwanie w eremie jest niemożliwe, jak to jasno widać z doświadczenia wielu i z otwartych wypowiedzi dawnych eremitów”. Jednakże wiedząc, że nie wszyscy bracia mają te same możliwości i skłonności, precyzuje: „zawsze według zdolności każdego” i „z pomocą Bożą”. „Ponieważ nic nie znaczą czytania i medytacje, jeżeli nie ma pomocy Bożej”. Oto dlaczego Błogosławiony stwierdza wyraźnie: „To jest cecha charakterystyczna eremity: być oddanym modlitwie”.

On chce, żeby eremita wobec Boga czuł się solidarny z wszystkimi ludźmi i żeby poprzez swoją nieustającą modlitwę stał się, dla całego świata, tryskającym źródłem życia: „Eremita będzie opłakiwał przed Bogiem nie tylko

³ *Drabina mnichów* (XII w.) – jedno z klasycznych dzieł dotyczących duchowości monastycznej (przyp. red.).

własne winy, ale także winy bliźniego, to jest wszystkich ludzi i z błaganiem będzie wołał o przebaczenie dla nich”.

Jeśli byśmy w końcu chcieli jednym słowem oddać klimat duchowy *Reguły*, nie będziemy się wahać ani chwili, nazywając go klimatem radości. Brat Paweł chce, żeby cała egzystencja eremity była życiem w radości Ducha Świętego. Ciekawe jakie osiągnęlibyśmy wyniki, gdybyśmy policzyli, ile razy użyte są tu takie słowa, jak „radość, wesołość, zadowolenie, rozkosz, słodycz”. Giustiniani, podobnie jak Romuald, jest człowiekiem Bożym o „radosnym obliczu”. Zresztą *hilaritas* – wesołość, była zawsze cechą charakterystyczną prawdziwych eremitów, którzy wolni od siebie samych a oddani Bogu, stawali się odbiciem „radości Boga”.

Dzieło br. Pawła bez wątplenia nosi również ślady uwarunkowań kulturowych właściwych jego epoce i osobowości autora, zresztą jak każde dzieło ludzkie: wystarczy pomyśleć, na przykład, o rozdziale poświęconym czystości albo o pewnych dokonywanych przez niego porównaniach pomiędzy życiem cenobitycznym a eremicznym.

Opis, jaki dał *Regule* wybitny badacz Giustinianiego, prof. Eugenio Massa, pozostaje nieodmiennie prawdziwy: „*Eremiticae vitae Regula* stanowi jeden z najważniejszych dokumentów eremityzmu łacińskiego”⁴.

⁴ E. MASSA, *Giustiniani Paolo, beato*, [w:] *Bibliotheca Sanctorum*, t. VII, Roma 1966, kol. 7.